

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

AUTIZM SPEKTORLI BOLALARDA IJTIMOYIY-MAISHIY MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH

Abidova Nazokat Qutbiddinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Oligofrenopedagogika kafedrasida dotsenti v/b, PhD

Abdusattorova Aygul

Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada autizm spektrli bolalarba ijtimoiy-maishiy malakalarning rivojlantirish mazmuni yoritiladi. Mazkur maqolada autizm spektrli bolalarba ijtimoiy-maishiy malakalarning rivojlantirishning samarali usullari tahlili aamлга oshirilgan.

Kalit soʻzlar: Autizm, autizm spektrli bolalar, ijtimoiy-maishiy malakalar, rivojlantirish, samarali usullari, moslashish, madaniy-gigiyenik koʻnikmalar, oʻz-oʻziga xizmat koʻrsatish koʻnikmalari, kundalik koʻnikmalar

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С АУТИЧЕСКИМ СПЕКТРОМ

Абидова Назокат Кутбиддиновна

Доцент кафедры олигофренической педагогики Ташкентского государственного педагогического университета имени Низомия, к.м.н.

Абдусатторова Айгуль

аспирантка Ташкентского государственного педагогического университета.

Аннотация: В данной статье рассматривается содержание развития социальных и бытовых навыков детей с аутистическим спектром. В данной статье проведен анализ эффективных методов развития социальных и бытовых навыков детей с аутистическим спектром.

Ключевые слова: Аутизм, дети с аутистическим спектром, социально-бытовые навыки, развитие, эффективные методы, адаптация, культурно-гигиенические навыки, навыки самообслуживания, повседневные навыки.

DEVELOPMENT OF SOCIAL AND HOUSEHOLD SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM

Abidova Nazokat Kutbiddinovna

Associate Professor of Oligophrenic Pedagogy Department of Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, Ph.D

Abdusattorova Aygul

is a graduate student of Tashkent State Pedagogical University

Abstract: This article covers the content of development of social and household skills of children with autism spectrum. In this article, an analysis of effective methods of developing social and household skills of children with autism spectrum is carried out.

Key words: Autism, children with autism spectrum, social and household skills, development, effective methods, adaptation, cultural-hygienic skills, self-service skills, daily skills

Soʻnggi yillarda dunyo talablariga mos ravishda alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan taʼlim oluvchilar sifatli inklyuziv taʼlimolishi uchun zamonaviy infratuzilma va texnologiyalar yaratish, inklyuziv taʼlim pedagoglarining mahoratini oshirishning meʼyoriyasoslari yaratilmoqda. “Inklyuziv taʼlim tizimi sohasidagi normativ bazani takomillashtirish, ... inklyuziv taʼlim jarayonlarini kengaytirish, inklyuziv

ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, inklyuziv ta'limsohasiga zamonaviyaxborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etish¹ ustuvor vazifalar etib belgilangan. 2023 yil 30 aprelda kuchga kirgan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklar sohibi ekanligi, shuningdek, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengliligi mustahkamlangan. Bosh Qonunning 50-moddasida hamma insonlarning ta'lim olish huquqi, maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilishi, bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional olishi davlat tomonidan kafolatlanadi. Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanishi moddaning alohida bandida mustahkamlangan. Ya'ni, hamma qatori, imkoniyati cheklangan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun davlat ta'lim standartlari va davlat talablari asosida ta'limning ochiqligi, umumiy o'rta ta'limning majburiylikligi, ta'lim dasturlarini tanlashda tabaqalashtirilganyondashuv, ta'lim shaklini tanlashda ixtiyoriyligi qonun bilan ta'minlanadi. Ushbu modda mazmunan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 23-moddasiga va Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaning 28-moddasiga to'liq mos keladi. Konstitutsiyaning 52-moddasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, ma'naviy va madaniy salohiyatini boyitishini asosi sifatida e'tirof etiladi. Davlat o'qituvchining sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularni ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlikni kafolatlaydi. Qonunning 29-moddasida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ta'lim olish huquqi kafollari davlat tomonidan bolalarning belgilangan ta'lim standartlari va talablari darajasida bilim olishlari uchun zarur mablag'lar ajratishi hamda boshqa choralar ko'rishi bilan mustahkamlanadi. Shuningdek, ushbu moddada jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar va nogironligi bo'lgan bolalar ular uchun maxsus ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari bo'yicha ta'lim muassasalarida o'qish va tarbiyalanish hamda o'z jismoniy, aqliy qobiliyatlari va xohishlariga mos bo'lgan ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Yurtimizda imkoniyati cheklangan bolalarga zamon talablariga mos ta'lim-tarbiya berish, shuningdek, rivojlanishdagi turli nuqsonlarni barvaqt aniqlash va bosqichma-bosqich davolab tuzatib borish bilan bog'liq ishlar "Inson qadri uchun!" degan tamoyilga uyg'unlashib ketmoqda. Bolalar autizmi butun dunyo tibbiyoti va maxsus pedagogikasi oldida turgan muammolardan biridir. O'tgan asrning 60-70 yillarda autizmning dunyo bo'yicha tarqalishini tadqiq qilish Buyuk Britaniya va AQSH mutaxassislari tomonidan olib borilgan bo'lib, shu davrlarda har 10000 nafar bolaga nisbatan 2-4 holatni tashkil etgan edi. Lekin keyingi yillarda masalaga bo'lgan mutaxassislar e'tiborining kuchayishi va diagnostika metodlarining takomillashuvi natijasida XXI asrning birinchi o'n yilligida 160 nafar boladan 1 nafarida (Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga mos holda) va bugungi kunda esa har 100 nafar boladan 1 nafarida autizm belgilari mavjudligi e'tirof etilmoqda.

Autizmni tashxislashning murakkabligi va faqatgina rasman qayd etilgan holatlar inobatga olishini nuqtai nazaridan dunyoning deyarli barcha davlatlarida bo'lgani kabi yurtimizda ham bolalar autizm sindromi mavjud bo'lgan bolalar haqidagi aniq statistikani keltirish mushkuldir. Autizmli bolalarning rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, ijtimoiylashuvi va jamiyatga integratsiyalashuvi maxsus pedagogika oldidagi ko'p yillik dolzarb muammolardan biri bo'lib, autizm bolalar sonining o'sish tendensiyalari esa bu borada yangi yondashuvlar va tadqiqotlar zarurligini ko'rsatmoqda. Ijtimoiy ko'nikmalar har qanday bolaning mustaqil hayotini shakllantirish uchun asosdir. Ushbu ko'nikmalar rivojlanishi bolaning jamiyatga kirishiga yordam beradi, u erda u mustaqil bo'ladi va uning to'liq a'zosi sifatida his qiladi. Shaxsning ijtimoiy muhitga kirishi va uning psixologik, madaniy va sotsiologik omillarga moslashishi jarayoni «moslashish» tushunchasidan foydalangan holda sotsializatsiya orqali ko'rib chiqiladi. Bolalar ishda (uy faoliyatida, o'z-o'ziga xizmat qilishda) kundalik hayotda zarur bo'lgan turli ko'nikmalar va qobiliyatlarni o'zlashtiradilar. Bola kattalar yordamisiz shug'ullana boshlaydi, mustaqil bo'ladi, ko'nikma va qobiliyatlarni takomillashtirish orqali qiyinchiliklarni engishga qodir. Shuning uchun bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida ijtimoiy va kundalik ko'nikmalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Jamiyat hayotining turli holatlarining o'z-o'zidan ta'siri sharoitida va ta'lim sharoitida bolaning kundalik ko'nikmalari va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini egallash jarayoni sodir bo'ladi. Ko'nikmalar rivojlanish darajasi atrof-muhitning o'ziga xos xususiyatlariga, bolaning maqsadlariga va individual imkoniyatlariga bog'liq. Optimal natija tanish makon va vaziyatda erkin

harakat qilish va harakat qilish qobiliyatini, olingan ko'nikma va ko'nikmalarni notanish vaziyatga o'tkazish qobiliyatini, xulq-atvorning ijtimoiy normalarini bilish va ularni bajarish qobiliyatini anglatadi. Mutaxassislar o'n yillik tajriba natijalariga asoslanib, ijtimoiy va maishiy faoliyat kontseptsiyasini belgilaydigan beshta mezonni aniqladilar: O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish (ovqatlanish, kiyim va poyabzal bilan ishlash, hojatxonadan foydalanish, tana gigienasi); Ovqatlanishni tashkil qilish (ovqat tayyorlash, ovqat tayyorlashda maishiy texnikadan foydalanish, menyu tuzish, retsept bo'yicha taom tayyorlash, dasturxon yozish, idish yuvish); Narsalarni parvarish qilish (poyabzalni parvarish qilish, kiyimni tozalash, kiyimni saqlash, qo'l yuvish, mashinada yuvish, dazmollash); Xonani tozalash (polni tozalash, changni tozalash, changni tozalash, nam polni tozalash, sanitariya-tesisatni tozalash, axlatni tozalash); Pul bilan ishlash, xarid qilish (pulni sotib olish funktsiyasi g'oyasi, byudjetlashtirish, rejalashtirish va xaridlarni amalga oshirish). Kundalik faoliyatning bunday murakkab va ko'p bosqichli ko'nikmalarini shakllantirish ko'p vaqtni, ko'nikmalarni egallash uchun puxta tuzilgan dasturni, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilaridan sabr-toqat va qat'iyatni talab qiladi.

M.Yu. Vedenina ijtimoiy ko'nikmalarning quyidagi mezonlarini aniqladi: shaxsiy gigiena ko'nikmalari; stolda xulq-atvor ko'nikmalari (joyni tashkil qilish, qoshiqning qo'lda to'g'ri joylashishi, mustaqil ovqatlanish va boshqalar); kiyim-kechak (kiyimga bo'lgan munosabatlar); xavfsizlik; maishiy yordam ko'nikmalari (o'yinchoqlaringizni qo'ying, stol qo'ying, stolni tozalang va hokazo). A.R. Myuller ijtimoiy ko'nikmalarning boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatlari (kattalar, bolalar bilan muloqot qilish va mavjud xulq-atvor qoidalariga rioya qilish kabi ko'nikmalar) mezonni ko'rsatkichi sifatida belgilaydi. Bola rivojlanishining asosiy shartlaridan biri uning atrofidagi odamlar bilan o'zaro munosabati bo'lib, bu bolalarning o'z-o'zini anglashining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Atrofdagilar bilan muloqot bolaning shaxsiyatini shakllantirishning eng muhim omili bo'lib, u boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish orqali o'zini baholash va bilishga qaratilgan inson faoliyati turidir. Agar u o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va ijtimoiy yo'naltirishning eng oddiy ko'nikmalarini ham o'zlashtirsa, bolaning kattalarga qaramligini sezilarli darajada kamaytiradi, bu esa o'z navbatida bolaning o'ziga va qobiliyatiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Shuning uchun oilada alohida e'tibor mavzusi bolada asosiy (minimal zarur) uy-ro'zg'or ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bolaning o'zi haqidagi fikrlari (fotosuratda uning ismini belgilash va o'zini tanib olish). Bolaning o'zi haqidagi g'oyalari rivojlanishi bilan uning jamiyatga kirishi boshlanadi. Faoliyat, bolaning atrofidagi dunyoni bilish, bu dunyo tizimida o'z-o'zini anglash sharti bilan bolaning shaxsiyatining shakllanishi sodir bo'ladi. Bola, birinchi navbatda, oilasi va do'stlari bilan o'zaro munosabatlar jarayonida «men» ning ijtimoiy mohiyatini tushuna boshlaydi, shuning uchun ijtimoiy va kundalik faoliyat ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'zlashtirish ko'p jihatdan ota-onalarga bog'liq, chunki bola ko'p vaqtini oilada o'tkazadi. Shuning uchun bolaning shaxsiy ijtimoiy kompetentsiyasini shakllantirish va to'plangan inson tajribasini o'zlashtirish bevosita birgalikdagi faoliyat va ota-onalar bilan muloqotda amalga oshiriladi. Bola shaxsini yanada rivojlantirish uchun oiladagi birinchi munosabatlar tajribasi muhim ahamiyatga ega, bu uning dunyoga bo'lgan munosabatida katta rol o'ynaydi, uning xulq-atvori, farovonligi va odamlar orasida o'zini o'zi anglash xususiyatlarini belgilaydi

Adabiyotlar

1. Дети с аутизмом / П. Саттари ; пер. с англ. З. Замчук. - Санкт-Петербург: Питер, 2005. - 224 с
2. Дети с нарушениями общения: ранний детский аутизм : / К.С. Лебединская, О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг, Р.К.
3. Ульянова, Т.И. Морозова. - М.: Просвещение, 1989. - 95 с.
4. Мамайчук, Ирина Ивановна. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии/ И.И. Мамайчук. - Санкт-Петербург : Речь, 2001. - 219 с.
5. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. -М., Педагогика, 2000. -230 с.
6. Антонов Н.С. Слагаемые знаний: О межпредметных связях в учебном процессе. -Архангельск, Сев.-Зап. кн. изд-во, 2019. -152 с.
7. Z.N.Mamarajabova & About The Development Technology Of Methodological Competences Of Future Deaf Teachers1Journal of Psychology English (2023) 231, (1), 1- 10.About the development technology of methodological competences of future deaf teachers